

Gerard Reve

door: B. Samsom

De Avonden

In zekere zin is *De avonden* een eenvoudig boek. In glasheldere taal doet het verslag van de wijze waarop een jongeman met een kantoorbaantje zijn vrije tijd doorbrengt, op tien achtereenvolgende dagen. Die jongeman maakt niets bijzonders mee, hij voert alleen maar eindeloze, een beetje eentonige gesprekken met een aantal kennissen. Verder zit hij thuis bij zijn ouders. Niets onbegrijpelijks aan. Toch roept dit eenvoudige boek heel wat vragen op. Wat is er nu eigenlijk aan de hand met die Frits van Egters — waarom voelt hij zich steeds zo beroerd? Vanwaar die eindeloze, op een geforceerd toontje gevoerde gesprekken? Waar gaat het in dit boek om? Gaat het om een generatieconflict, om de verveling, de zinloosheid? En, meer literair gezien: tot wat voor stroming of richting behoort het boek. In 1969, in zijn toespraak bij de aanvaarding van de P.C. Hooftprijs, beweerde Reve dat er eigenlijk nog helemaal geen "zinnig literair oordeel" over het boek gegeven was. Dat was allicht overdreven, maar een feit is dat het boek niet zo makkelijk literair te "plaatsen" valt. Tot op heden verheugt het boek zich in een zeer levendige belangstelling, zowel van lezers als van literatuurbeschouwers; het laatste woord erover is nog allerminst gezegd.

Frits van Egters

De figuur van Frits beheerst het boek. Zijn ouders, zijn vrienden — we zien ze door zijn ogen, gekleurd door zijn emoties.

Wat is Frits nu voor iemand? Hij is iemand die zijn omgeving, ook zichzelf, heel erg scherp observeert, en een fenomenaal vermogen heeft zijn waarnemingen exact in woorden vast te leggen. Frits *kijkt*. "Het is gezien", mompelde hij, "het is niet onopgemerkt gebleven", is de niet voor niets beroemd geworden op één na laatste zin van het boek.

Wat ziet Frits dan? Niet veel moois. Hij ziet lelijkheid en verval, in de eerste plaats fysiek: het motief van de kaalhoofdigheid is waarschijnlijk het bekendste van het boek. Meer in het algemeen, hij ziet van mensen vooral hun gebreken, hun belachelijkheid, hun *onvolmaaktheid*.

Hoe komt het nu dat Frits juist hiervoor zo (over)gevoelig is? In feite stelt hij aan zijn omgeving — en aan zichzelf — zeer hoge, overdreven hoge eisen. Hij verlangt, hij hunkert naar een wereld van schoonheid, harmonie en vrede — en ziet overal lelijkheid en disharmonie. Hij beleeft de spanning tussen "ideaal" en "werkelijkheid" uitzonderlijk hevig en kan niet aanvaarden, dat mensen tekortkomingen hebben. Het eigenaardige is, dat Frits zo door die tekortkomingen geobsedeerd blijft, juist ook door z'n onvermogen *er iets tegen te doen*. Hij constateert in zichzelf voortdurend een onvermogen iets te doen tegen "de verschrikkingen" en vóór meer vrede en harmonie.

Gevoelens van waardering en genegenheid, die hij wel degelijk heeft, kan hij niet uiten. Alleen als hij dronken is lukt dat, en dan nog op een verkrampde, formele manier. Dat geldt in feite ook voor gevoelens van wanhoop, afkeer en woede, die hem praktisch constant beheersen, maar waar hij zelden direkt uiting aan geeft. Omdat Frits zijn omgeving — en zichzelf — zo moeilijk kan aanvaarden, verkeert hij in een zeer duidelijk isolement. Hij is een Narcissus, iemand die in zichzelf opgesloten zit, en zich niet echt aan een ander kan geven. Gomperts heeft opgemerkt, dat dit isolement eigenlijk begeleid zou moeten worden door auto-erotiek. In het latere werk van Reve speelt masturbatie inderdaad een belangrijke rol, maar in *De avonden* is dit motief nog "uitgespaard". Wel wordt erop gezinspeeld in een scène met het konijntje van Bep. Het vele opzoeken van de vrienden, het bezig zijn met de ouders, het zijn krampachtige, haast potsierlijke pogingen het isolement te doorbreken. Het is zeker mogelijk de moeilijkheden die Frits ondervindt in een breder kader te plaatsen. Interessant is de visie van D. J. de Levita, die wijst op de invloed van de maatschappelijke positie van Frits en zijn

ouders. Frits belichaamt "de psychische keerzijde van de emancipatie van de arbeidersklasse". Hij leeft namelijk in twee werelden: zijn ouders zijn nog "volks", ongemanierd, in een aantal opzichten onderontwikkeld, hijzelf is in aanraking gekomen met de "gymnasiumcultuur". Hij hecht dan ook erg veel belang aan Wetenschap, Kunst, Beschaving — maar staat daar tegelijk heel ambivalent tegenover. Zo belandt Frits in een isolement: hij kan de vulgariteit van z'n ouders niet verdragen, maar "de beschaving" blijft voor hem in zekere zin een verzameling mooie woorden, waarin hij niet echt kan geloven. Een ander kader om Frits en zijn problemen beter te kunnen begrijpen biedt de psychiatrie. Frits heeft ongetwijfeld een aantal trekken die bekend staan als neurotisch. Zijn gevoelens van angst en minderwaardigheid, het geobsedeerd worden door zichzelf, in samenhang daarmee het onvermogen waardering en genegenheid te geven — dat hoort bij de neurotische persoonlijkheid. Verder het dwangmatige en starre in zijn gedrag, het steeds weer over bepaalde dingen moeten beginnen. "Hoe kan ik deze dingen zeggen, waarom zijn ze niet tegen te houden"; het niet door bepaalde remmingen heen kunnen breken. Overigens is hij zich wél bewust van zijn neurotische kanten, en dat is al heel wat.

Wat betekent het nu, om Frits in een "sociaal-psychologisch" of psychiatrisch kader te plaatsen? Ik geloof dat alleen maar duidelijker wordt, dat het "geval Frits van Egters" niet op zichzelf staat. Bepaalde in onze samenleving en persoonlijkheid aanwezige spanning en tendenties beleeft Frits uitzonderlijk *hevig* en *bewust*. Hij *lijdt* er meer onder dan de meeste mensen, ten eerste door zijn grote bewustheid, en ook door een onvermogen zelf de spanning te verminderen. Zijn verweer blijft: observeren en onder woorden brengen, waardoor het beter hanteerbaar wordt.

Familie en vrienden

Het is duidelijk dat Frits zijn ouders met zeer gemengde gevoelens bekijkt. Meestal overheerst de ergernis. Die betreft van alles; de slordige, smakeloze kleding, wrat-ten, beharing. Verder ergert hij zich aan een gebrek aan manieren, aan zijn vaders hardhorendheid, het vage, huisbakken gepraat van zijn moeder. En dit zijn dan nog min of meer uiterlijke dingen. Wezenlijker is hun manier van omgaan met elkaar. Zijn moeder benadert zijn vader vaak erg negatief, verwijtend, en vader reageert daarop met een houding van zwijgzaamheid en teruggetrokkenheid. Frits' ouders vertegenwoordigen in zijn ogen kortom de mislukking, de sof.

Gezien de gespannen relatie tot de ouders is het begrijpelijk, dat men het generatieconflict als centraal thema in *De avonden* heeft gezien. Maar het eigenaardige is nu juist dat er van een *conflict* haast nergens sprake is. Haast nergens *uit* Frits zijn ergernis of woede. Echt iets uitvechten of in opstand komen, doet hij niet; hij gedraagt zich hooguit een beetje pesterig, gaat de clown spelen, of loopt weg. "Men kan weg moeten, zonder dat men ergens heen moet. *Dat* zijn de gevallen, dat men ergens vandaan moet". Alleen tegenover God, in de beroemde slotbladzijden van het boek, uit Frits zijn gevoelens betreffende zijn ouders. Dat lucht hem enorm op, maar weer met de ouders zelf geconfronteerd, lijkt er niet veel veranderd. Dan is er de vriendenkring en de broer, die tot deze kring behoort. Men gaat in deze kring nogal eigenaardig met elkaar om. Het lijkt een clan, met een bepaald soort gedragscode. Men benadert elkaar erg afstandelijk, en er is een voorkeur voor het vertellen van sterke verhalen, liefst een beetje sadistisch of gruwelijk. Ongelukken, wreedheid, dood en ziekte, en dat alles op een plechtstatig toontje. Frits is daar erg goed in en zo compenseert hij zijn innerlijke onzekerheid, maar intussen is er van echt contact tussen hem en de vrienden praktisch geen sprake. Op het eerste gezicht doen de vrienden nogal aan elkaar denken, omdat ze op hetzelfde toontje praten. Bij nader inzien zijn er wel degelijk verschillen, en is er met de één meer contact mogelijk dan met de ander. Er zijn onderling in feite duidelijke tegenstellingen.

Kijk bijvoorbeeld naar Frits en Louis. Voor Frits is een centraal probleem: zijn

bangelijkheid. "Bang was ik, bang ben ik gebleven. Zo is het". In Louis ziet hij iemand die *durft*. Als kind al: "Louis te zijn, of Frans, dat dacht ik", zei hij bij zichzelf. "En naar ze kijken, en ontevreden zijn". Louis stoort zich niet aan allerlei regels, gedraagt zich nonconformistisch, wat uit zijn kleding al blijkt. Hierin is hij het tegenovergestelde van Frits. En zoals Frits te weinig durft, zo durft hij vaak te veel; tegenover Frits' bangelijkheid staat Louis zijn roekeloosheid en onverschilligheid. Een andere tegenstelling bestaat er tussen Viktor en Maurits. Met Viktor heeft Frits misschien het beste contact. Viktor begrijpt een hoop van zijn "neurose"; hij leent hem een boekje "De kleine zenuwlijder", waar Frits een hoop plezier aan kan beleven volgens hem. Hij laat Frits voelen dat hij soms doordraaft, zegt hem dat zijn ouders best aardig zijn, gedraagt zich kortom als een soort pastor.

Daartegenover staat Maurits. Zoals Viktor het goede, begrijpende vertegenwoordigt, zo belichaamt Maurits het duistere, het sadistische. Beide figuren boeien Frits — van beide heeft hij iets in zich: hij stelt zich op zijn beurt "begrijpend" op tegenover Maurits, maar is emotioneel wel erg betrokken bij diens sadistische fantasieën. Jaap en broer Joop: beiden al getrouwd, maken een wat volwassener indruk, maar doen nog wel graag mee met de clan-gewoonten. Tot een enigszins menselijk contact met hen komt Frits helemaal niet. Met Jaap is praktisch geen normaal woord te wisselen, Joop behandelt zijn broer wat spottend-afstandelijk. Beiden tonen nauwelijks echte interesse voor Frits. Dan zijn er nog een aantal vrouwenfiguren, Ina, de vrouw van Joop, Joosje die getrouwd is met Jaap, Bep de zuster van Louis. Ze doen niet mee met het clantoontje of met de sterke verhalenvertellerij. Ze ergeren zich daaraan maar verzetten zich er weinig tegen. Bep krijgt de meeste aandacht. Zij wordt beschreven als goedhartig, lief, ook een beetje bangelijk en bijgelovig. De vrouwenfiguren krijgen niet erg veel aandacht, maar hebben een positiever menselijkheid dan de meeste mannen.

Thematiek

Waar gaat het nu eigenlijk om in *De avonden*?

Zeer opvallend is natuurlijk de grote spanning die Frits voelt ten opzichte van zijn ouders, al lijkt het me niet gelukkig om van een generatieconflict te spreken, omdat er nauwelijks iets uitgevochten wordt. Ook erg opvallend is de kunstmatige manier waarop men in het vriendenkringetje met elkaar omgaat, ook hier is een groot gebrek aan echt contact. Gomperts heeft m.i. dus gelijk, als hij het *isolement*, gevolg van een onvermogen werkelijk contact te leggen, als belangrijkste thema van *De avonden* ziet. "De realiteit die *De avonden* aan ons mensbeeld toevoegt is de psychische realiteit van een geïsoleerde adolescent, die koortsachtig bezig is bruggen te slaan naar de wereld buiten zijn eiland".

Dat laatste moet er nadrukkelijk bij, Frits is immers constant in de weer met de vrienden en zijn ouders, hij kan alleen "op eigen kracht" niet, of niet genoeg, tot een doorbraak, tot contact, tot "verlossing" komen. Er zijn dan drie hulpmiddelen, Drank, Kunst en Geloof, die hem helpen tot een zekere verlossing te komen. Aan het slot van de hoofdstukken 7, 9 en 10 staan de desbetreffende passages, voor mij de ontroerendste stukken van het boek.

Hierbij is zeker sprake van een climax-effect. Eerst heeft Frits nog de alcohol en de film nodig om tot verzoening te kunnen komen. Aan het slot van het boek uit Frits zich het meest direct, zonder beïnvloed te zijn. Hij uit zich in een gebed, en ervaart dan een intens gevoel van vrede en verzoening. In de verhouding tot zijn ouders verandert er niet veel maar Frits kan de rampen en verschrikkingen, de "dood als onderdeel van het leven" nu beter aanvaarden; het meest wezenlijke is toch het gevoel *dat hij leeft*.

Verhouding tot de werkelijkheid

In een gefingeerd interview (voornamelijk *Tien vrolijke verhalen*) heeft Reve het een en ander verteld over zijn werkwijze als schrijver, opmerkingen die vooral op zijn

jeugdwerk van toepassing zijn, dus ook op *De avonden*. Enkele citaten:

"Zijn uw verhalen naar de werkelijkheid getekend? Zijn het in beginsel waar gebeurde geschiedenissen?"

"Als u bedoelt of mijn verhalen werkelijk zo in de dagelijkse werkelijkheid zijn gebeurd, dan kan ik kortweg zeggen: nee. Gelukkig maar, want een schrijver die de werkelijkheid zou beschrijven, zou iets hoogst onwaarschijnlijk en ongeloofwaardigs te voorschijn brengen (...).

Een andere zaak is, dat ik wat betreft mijn *gegevens* wel, en uitsluitend uit de werkelijkheid put (...)."

"Dus u bouwt uw werk op uit bestaand materiaal, dat u zelf rangschikt?" "Daar komt het wel op neer."

Ook *De avonden* is opgebouwd uit "bestaand materiaal", dat door de schrijver op een bepaalde manier is gerangschikt. Tot het "bestaande materiaal" behoren de verschillende mensen die in *De avonden* optreden. Ze zijn allemaal geportretteerd naar echt bestaande personen. Juist deze mensen kunnen de verhouding tussen beleefde werkelijkheid en boek goed beoordelen. Als je hen hoort — Jaap, Joop en Viktor hebben er in het openbaar over nagekaart — wordt nog extra duidelijk hoezeer Reve zich enerzijds op de werkelijkheid baseert, "er is niets in gelogen", en hoezeer hij anderzijds ook rangschikt, om een bepaalde, duidelijke visie op iets of iemand te krijgen. Dit is onder andere een kwestie van weglaten.

Over vader Van Egters wordt bijvoorbeeld opgemerkt, dat hij een zeer belezen man was die over alle mogelijke onderwerpen boeiende gesprekken kon voeren. Dat komt in het boek niet tot uiting. En zo is er natuurlijk veel meer. Wat doet de vader Van Egters eigenlijk voor de kost? Over de beroepsbezigheden van Jaap en Joop komen we praktisch niets te weten. Om over het "kantoor" van Frits zelf nog te zwijgen ... Dit is misschien de opvallendste weglating van het hele boek. En dan is er natuurlijk het "uitsparen" van het sexuele, waarover zoveel te doen is geweest. Men kan speculeren over de vraag waarom Reve bepaalde dingen heeft afgezwakt, weggelaten of anders gerangschikt. Het antwoord zal altijd in deze richting gaan: het kunstwerk geeft nu eenmaal een bepaalde visie op de werkelijkheid; we kunnen alleen maar zeggen dat de visie van Reve als heel echt en overtuigend overkomt. Vader Van Egters gaat de geschiedenis in als een zuchtende, hardhorende, min of meer mislukte man — "maar groot is zijn goedheid" — en niet als iemand die toch wel erg veel van boeken wist; zo heeft de dichterlijke vrijheid het gewild.

Plaats in de literaire traditie

Tot welke literaire stroming behoort *De avonden*?

Wat de thematiek betreft is er een zekere verwantschap met het naturalisme. In een artikel over kenmerken van de Nederlandse naturalistische roman signaleert Ton Anbeek dat het in veel naturalistische romans gaat om de botsing tussen grote verlangens op een kille realiteit; "een overgevoelige ziel lijdt aan de omgang met een kille, nuchtere, burgerlijke omgeving". Ik denk hier speciaal aan de verhalen van Nescio. Ook de titaantjes hebben dat grote verlangen; het verschil met Frits en zijn vrienden is, dat die van meet af aan geen illusies hebben. *De avonden* laat alleen maar zien, dat je je kan verzoenen met het feit dat je leeft. Verder is er beslist verwantschap met een auteur als Coenen, die ook zo beklemmend over verveling en zinloosheid heeft geschreven. Wat de schrijfwijze betreft, Reve is een groot realist, maar hij selekteert juist die elementen uit de werkelijkheid, die voor hem een betekenis, een zin hebben. Dit verbindt hem met het symbolisme.

Er is al heel wat dat *De avonden* uniek maakt: de geweldige "natuurgetrouwheid" bijvoorbeeld, de navrante humor. Maar het lijkt me ook duidelijk, dat het unieke kunstwerk *De avonden* op allerlei manieren past in de traditie.

Bibliografische gegevens:

G. K. VAN HET REVE

Proza:

- 1947 De avonden; een winterverhaal
- 1949 Werther Nieland
- 1950 De ondergang van de familie Boslowits 1956 The acrobat; and other stories
- 1961 Tien vrolijke verhalen
- 1962 Commissaris Fennedy; tragedie in een proloog, drie bedrijven en een epiloog
- 1963 Op weg naar het einde
- 1963 Vier wintervertellingen (vertaling van The acrobat and other stories)
- 1966 Nader tot U
- 1967 Veertien etsen van Frans Lodewijk Pannekoek voor Arbeiders verklaard door Gerard Korn. v.h. Reve
- 1968 A prison sing in prose
- 1971 Vier pleidooien
- 1972 De taal der liefde
- 1973 Lieve jongens
- 1974 Het lieve leven
- 1975 Een circusjongen
- 1975 Ik had hem lief
- 1976 Brieven aan kandidaat katholiek A., 1962-1969
- 1976 Drie toespraken
- 1978 Oud en eenzaam
- 1979 Een eigen huis
- 1980 Brieven aan Wimie, 1959-1963
- 1981 De vierde man

Poëzie:

- 1973 Het zingend hart
- 1979 Vergeten gedichten (periode 1957-1978)

Literatuur:

- Ton Anbeek*: Kenmerken van de Nederlandse naturalistische roman. In: de nieuwe taalgids, jrg. 1979, p. 520 e.v.
- H. A. Gomperts*: Gerard (van het) Reve: realist, symbolist, humorist. In: Tussen chaos en orde.
- Essays over het werk van Gerard Reve samengesteld door Sjaak Hubregtse.
- D. J. Levita*: Van het Reve en de kinderpsychiatrie. In: Tussen chaos en orde.
- G. Reve: Tien vrolijke verhalen. Hieruit: Gesprek met Van het Reve.
- Dick Slootweg en Paul Witteman*: Hoei boei. Hieruit: De kleine reünie van Jaap, Joop en Viktor.